

NIDA PODERIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

LIETUVIO STEREOTIPAS PAAUGLIŲ RAŠTO DARBUOSE

ESMINIAI ŽODŽIAI: mokinių kalba, stereotipas, kalbos pasaulėvaizdis.

ĮVADAS

Tautinio tapatumo savivoka paremta tautos kultūrinėje sąmonėje egzistuojančiais vaizdiniais, iš jų – ir stereotipais¹. Stereotipai veikia asmens kognityvinius procesus, jie pasitelkiami, kai reikia pasirinkti vienokį ar kitokį elgesio socialinėje aplinkoje būdą, nes „tikrovė visada interpretuojama iš socialiai apibrėžto suvokimo perspektyvos“ (Tumer, Oakes, Haslam 1992: 22). Tautinis stereotipas etnolingvistikoje dažniausiai apibrėžiamas kaip kalbinėje kultūrinėje bendruomenėje susiformavęs savo ar kitos tautos atstovo scheminis vaizdas galvoje, priskiriant jam tam tikrus charakterio bruožus ir kultūros ypatybes (Gudavičius 2007: 156; Rutkovska, Smetona, Smetonienė 2017: 26). Kaip pažymi Kazimieras Župerka (2017: 5), „tautai priskiriamus bruožus (t. y. tai, koks yra „vidutinis“ lietuvis) suvokiame tik kaip pripažinimą ryškesnių dominančių“.

Šio straipsnio tikslas – remiantis ankstyvojo amžiaus tarpsnio (11–13 metų) paauglių rašto darbų tyrimo duomenimis aptarti, koks lietuvių stereotipas susiformuoja mokinių kalbos pasaulėvaizdyje². Siekiant šio tikslo keliami tokie uždaviniai: 1) išsiaiškinti, kaip paaugliai supranta *tautinį stereotipą*; 2) panagrinėti paauglių santykį su lietuvių stereotipu; 3) išanalizuoti lietuvių stereotipo turinį; 4) palyginti tyrimo duomenis su etnolingvistų atliktu ta pačia tematika tyrimų vyresnio amžiaus žmonių grupėse duomenimis.

Tyrimo objekto pasirinkimą lėmė tai, kad stokojama tautinės tapatybės, tautinių stereotipų tematika atliktų empirinių tyrimų ankstyvosios paauglystės amžiaus grupėje. Tyrinėjant tautinių stereotipų turinio, tapatybės raiškos kitimą kalbinėje kultūrinėje

---

¹ *Tarptautinių žodžių žodyne* pateiktos keturios *stereotipo* reikšmės. Šiame straipsnyje *stereotipo* sąvoka vartojama antrąja reikšme: „visuomenės sąmonėje funkcionuojantis supaprastintas, schematizuotas, emociškai nuspalvintas kokio nors objekto vaizdinys“ (TŽŽ 2005: 704).

² *Kalbos pasaulėvaizdis* – kalboje susiklostęs pasaulio supratimas, apimantis daiktų ir reiškinių kategorizavimą, pasaulio elementų ryšius, žmogaus santykį su pasauliu (Gudavičius 2007: 210).

bendruomenėje, kaip rodo tyrimų duomenys (Druckman 1994; Barrett, Wilson, Lyons 1999; Štutinienė 2006; Taljūnaitė 2006; Akstinavičiūtė, Petraitytė 2007; Gudavičius 2007; Kuznecovienė 2007; Spiriajevienė, Spiriajevas 2015; Žiliukaitė, Poviliūnas, Savicka 2016), itin didelė amžiaus svarba. Tai ypač aktualu, kalbant apie paauglius, dėl paauglystės amžiaus tarpsnio raidos ypatumų. Remdamiesi Eriko Eriksono asmenybės raidos teorija, psichologai (Gage, Berliner 1994: 116–119) teigia, kad būtent paauglystėje siekiama suvokti ir įtvirtinti savo tapatumą, atrasti savo vietą bendruomenėje, lyginant save su kitais, savęs vertinimą su kitų požiūriais. Interpretuodami empirinių tyrimų duomenis, mokslininkai daro išvadą, kad išankstinės nuostatos ir įsitikinimai apie tautos atstovus, vienos grupės išskyrimas iš kitų, stereotipų naudojimas būdingas vyresniems nei 10 metų vaikams (Rutland 1999: 65), be to, 10–12 metų amžiaus vaikai pradeda išskirti būdingus savos tautos bruožus kategorizuodami, įtraukdami socialinius palyginimus. Ankstyvojoje paauglystėje susiformuoja asmens tautinė tapatybė, kuri kuriama „ne atsiskiriant, o prisijungiant, per ilgą tautos gyvenimo principų mokymąsi“ (Jonutytė 2008: 17), perimant tautinės bendruomenės vertybes, elgesio modelius. Paauglystėje susidarytas savo tautos, kaip „įsivaizduojamos bendruomenės“, atstovų vaizdinys tampa tam tikru atskaitos tašku formuojantis asmenybės savivokai ir santykiui su tautine bendruomene.

1. TYRIMO METODOLOGIJA

Lietuvio stereotipo paauglių rašytinėje kalboje tyrimo medžiagą sudaro 11–13 metų 62-jų paauglių (20 – penktos klasės, 42 – šeštos klasės) iš lietuvių mokomąja kalba mokyklų³ 246 rašytinės kalbos darbai. Rašto darbus mokiniai parašė 2018 m. vasario–balandžio mėnesiais atlikdami užduotis, kuriose buvo 1) prašoma apibūdinti lietuvių nacionalinio charakterio bruožus, pateikus 37-ių leksemų ir žodžių junginių sąrašą⁴, kuriuo mokiniai galėjo (bet neprivalėjo) naudotis⁵; 2) klausama, kaip, mokinių nuomone, lietuvius apibūdina

³ Kaišiadorių r., Kauno, Kazlų Rūdos, Kėdainių, Klaipėdos r., Kupiškio, Marijampolės r., Rokiškio r., Skuodo, Šalčininkų. Šalčininkų mokyklos mokinių darbai sudaro 20 proc. visos imties. Mokinių buvo prašyta pažymėti, kurioje mokykloje ir klasėje mokosi.

⁴ *Sąžiningi, lankstūs, greitai, mandagūs, santūrūs, nepriekaištingi, senamadžiai, jausmingi, patikimi, silpnavaliai, niūrus, linksmi, jautrus, rimti, tiesūs, šnekūs, be humoro jausmo, lėti, snobiški, gudrus, gobšus, teisingi, išmintingi, atviri, draugiški, darbštūs, nepatikimi, kuklūs, triukšmingi, punktualūs, dalykiški, neišauklėti, ekstravertai, intravertai, neaiškūs, nuobodūs, tvirtavaliai* (sąrašas sudarytas remiantis Valdo Pruskaus (2003: 28) pateiktomis tautinių charakterių apibūdinančiomis leksemomis ir žodžių junginiais).

⁵ 3–4 klasių mokinių rašytinės kalbos žodyno tyrimo duomenimis (Dobrovolskienė, Plentaitė 2005: 113), mokinių žodynas nėra turtingas (pavyzdžiui, pasakojamojo tipo rašiniuose pavartota vos 3 proc. būdvardžių). Leksemų ir žodžių junginių pavyzdžiai pasiūlyti, kad mokiniai, jais pasinaudodami, išsamiau apibūdintų lietuvių stereotipą.

kaimyninių šalių atstovai; 3) prašoma apibūdinti kitos tautos atstovą; 4) siūloma sukurti tipiško lietuvio portretą ir palyginti jį su pasirinktos tautos atstovo apibūdinimu. Šios užduotys buvo pateiktos mokiniams per pamokas nagrinėjant temą „Kalba kaip socialinis kultūrinis reiškinys“ – mokantis leksikos (sinonimų, antonimų ir frazeologizmų)⁶. Užduotis atliko skirtingų mokymosi gebėjimų mokiniai, jų darbai pažymiais nebuvo vertinami.

Sukaupta paauglių rašytinės kalbos tyrimo medžiaga analizuota aprašomuoju analitiniu ir lyginamuoju metodais. Tiriant lietuvio stereotipą mokinių rašto darbuose, pirmiausia buvo nagrinėta, kaip mokiniai supranta tautinį stereotipą, koks paauglių santykis su lietuvio stereotipu. Išskiriant lietuvio stereotipo turinio dėmenis pasinaudota Jerzy Bartminskio metodika (Gudavičius 2007: 157–158), kuria rėmėsi etnolingvistas Aloyzas Gudavičius (2007: 158–146), tirdamas tautos atstovo stereotipo bruožus studentų ir vyresnio amžiaus žmonių kalbinėse bendruomenėse. J. Bartminskis tyrė tautinius stereotipus pagal apibendrintus tautos atstovo vertinimo aspektus: 1) santykį su materialiuoju gyvenimu (buitinis aspektas); 2) charakterio bruožus (psichinės ir intelekto savybės); 3) santykį su kitais žmonėmis (visuomeniškumo parametras) ir 4) idėjinę poziciją (santykis su pasauliu, tėvyne, religija). Remiantis paauglių rašytinės kalbos analizės duomenimis, išskirti dar du tautos atstovo vertinimo aspektai: 1) santykis su nacionaliniu tapatumu (kalba, kultūra, valstybe, istorija) ir 2) fizinės ypatybės. Lietuvos stereotipo turinys paauglių rašto darbuose tirtas pagal šiuos vertinimo aspektus: 1) santykį su materialiuoju gyvenimu; 2) psichines ir intelekto savybes; 3) santykį su kitais žmonėmis; 4) santykį su nacionaliniu tapatumu; 5) fizinės ypatybės.

Siekiant atskleisti, kokie lietuvio stereotipo bruožai yra tvarūs skirtingo amžiaus grupių kalbos pasaulėvaizdyje, kaip kinta lietuvio stereotipo turinio dominantės, atlikto tyrimo duomenys lyginti su A. Gudavičiaus lietuvio stereotipo tyrimo lietuvių studentų ir vyresnių žmonių (35–65 m.) kalbinėje bendruomenėje ir Silvijos Papaurėlytės-Klovienės lietuvio nacionalinio charakterio tyrimo *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* duomenimis. A. Gudavičius anketavimo būdu atliko tyrimą 100 Šiaulių universiteto studentų ir 50 įvairių profesijų vyresnio amžiaus respondentų grupėse pagal J. Bartminskio išskirtus tautinio stereotipo vertinimo aspektus. S. Papaurėlytė-Klovienė lietuvio nacionalinio charakterio bruožus tyrė analizuodama *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* duomenis, kuriuose lietuvių tautos atstovo vertinimas išreikštas su būdvardžiu *lietuviškas* įvardijamais bruožais, pavyzdžiui, *lietuviškas darbštumas*, *lietuviškas svetingumas* ir pan. Nacionalinį charakterį lietuvių kalbos

⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad užduotys buvo sudarytos ir atliktos ne specialiai šiam tyrimui, o išbandant mokomąją medžiagą aukštesniųjų gebėjimų mokiniams.

pasaulėvaizdyje mokslininkė tyrė pagal 1) santykį su kitais; 2) su pačiu savimi ir 3) savo veiksmis. Lietuvos stereotipo analizė tais pačiais ar labai panašiais aspektais sudarė galimybes palyginti lietuvio stereotipo turinį paauglių ir kitų amžiaus grupių žmonių kalbos pasaulėvaizdyje, nors empirinių tyrimų medžiaga buvo sukaupta skirtingais būdais.

Straipsnyje lietuvio stereotipas ankstyvojo amžiaus tarpsnio paauglių kalbos pasaulėvaizdyje nagrinėjamas aptariant 1) lietuvio stereotipo sampratą; 2) santykį su stereotipu; 3) lietuvio stereotipo turinį, išskiriant būdingiausias ypatybes.

2. LIETUVIO STEREOTIPO SAMPRATA PAAUGLIŲ KALBOJE

Paauglių kalboje tautinis stereotipas suvokiamas kaip apibendrintas tautos atstovo paveikslas, paremtas nacionaliniam charakteriui priskiriamais bruožais. Respondentų tekstuose, kaip rodo mokinių rašto darbų analizė, *tautinio stereotipo* sąvoka neturi neigiamos konotacijos. Pastebėdami, kad lietuviai yra skirtingi, dauguma paauglių stereotipą laiko pagrįstais, apibendrintais daugumos tautos atstovų vertinimais, pvz.:

<...> tai tik stereotipai, bet dauguma žmonių juos atitinka.⁷

<...> žinoma, ne visi [lietuviai – N. P.] yra tokie, tačiau apibendrintai pažvelgus, galima teigti būtent taip.

Lietuvio stereotipas paauglių kalbos pasaulėvaizdyje apima, mokinių nuomone, daugumai lietuvių būdingus bruožus, įtraukiant ir savo, kaip tautos atstovo, ir bendraamžių savybes, pvz.:

Gal mes kiek per kuklūs, bet tikri tvirtavaliai ir gerokai užsispyrę.

Mano draugė <...> linksma, atvira. Visi lietuviai tokie.

Apibūdindami tautos atstovą, mokiniai remiasi socialiniais, kultūriniais argumentais, pvz.:

Jei reikia lietuviai protestuoja, prašo viriausybės paramos ir pagalbos.

Lietuviai mėgsta krepšinį, o anglai – futbolą.

⁷ Straipsnyje mokinių kalba netaisyta.

Lietuviai turi savo švenčių kaip vasario 16-oji <...>.

Lietuviai ir vokiečiai yra panašūs savo darbštumu, santūrumu, punktualumu, tvirtavališkumu. Abi tautos mėgsta valgyti panašų maistą, pvz., ir lietuviai ir vokiečiai pilnais žandais kemša troškintus raugintus kopūstus su parūkyta mėsa, arba bulvinius patiekalus.

Lietuvio samprata mokinių tekstuose apima etninę kilmę, teritoriją, tautines tradicijas, istorinę kultūrinę patirtį ir nacionaliniam charakteriui priskiriamus bruožus. Mokinių kalboje greta sąvokos *lietuviai* sinonimiškai vartojamos sąvokos *Lietuvos žmonės*, *Lietuvos gyventojai*. Apibūdindami lietuvi, mokiniai jų lygina tik su užsienyje gyvenančių tautų atstovais, jokių aspektu tekstuose lietuviai nėra lyginami su asmenimis, priklausančiais Lietuvoje gyvenančioms tautinėms bendrijoms⁸. Galima daryti prielaidą, kad lietuviams paaugliams tautinių bendrijų atstovai nėra *kiti*, tiek skirtingi, kad jiems būtų priskiriami kitos tautos stereotipiniai bruožai. Paaugliai nemato esminės skirties tarp etninių lietuvių ir Lietuvos tautinių bendrijų atstovų: mokinių kalbos tekstuose *lietuvi* išskirianti ypatybė – priklausomumas Lietuvos valstybei, pvz.:

Jeigu šneka lietuvių kalba tai gali būti lietuvis, bet nebūtinai, nes būna žmonių kurie iš kitų šalių išmoksta lietuviškai kalbėti. Jeigu turi Lietuvos pilietybę tai tikrai lietuvis, nebent pilietybę dviguba.

Galima teigti, kad mokinių kalboje lietuvių samprata apima ir etninės, ir politinės tautos ypatybes. Dauguma paauglių jaučia tapatumą su savo valstybe, priešingai, studentų, kaip teigia tyrėjai (Spiriajevienė, Spiriajevas 2015: 117), tautinė tapatybė netenka valstybės teritorijos matmens.

3. TAPATINTIS AR BŪTI SKIRTINGAM: SANTYKIS SU STEREOTIPU

Santykis su lietuvių stereotipu mokinių kalboje dažniausiai išreiškiamas asmeniniu įvardžiu. Asmeninio įvardžio pirmasis asmuo arba pakaičiui pirmasis ir trečiasis asmenys dažniausiai vartojami, kai mokiniai apibūdina lietuvių charakterį, lygina lietuvius su kitų tautų žmonėmis, išsako nuomonę, kaip lietuvius vertina kitų tautų atstovai. Tapatumas su tautine bendruomene tekstuose paprastai išreiškiamas asmeninių įvardžių formomis *mes*, *mūsų*, vienaskaitos ir daugiskaitos pirmojo asmens veiksmažodžiais, pvz.:

⁸ Kitas tautas mokinių tekstuose reprezentuoja Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos ir kitų valstybių atstovai.

Gal mes kiek per kuklūs, bet tikri tvirtavaliai ir gerokai užsispyrę.

Mūsų tauta turi panašių charakterio bruožų į vokiečių tautą, nes vokiečiai yra mandagūs, santūrūs, patikimi, rimti, darbštūs, dalykiški.

<...> esame geraširdžiai, ramūs, rūpestingi, kenčiantys, žemiški, itin prie gamtos prisirišę ir paprasti žmonės.

*Nepaisant visų plusų ir minusų **didžiuojusi**, kad **esu** lietuvė, o ne kokia pasikėlusį užsienietė.*

Tais atvejais, kai lietuviui priskiriami tik neigiami bruožai, lietuvių stereotipo vertinimas formuluojamas tik veiksmožodžio trečiuoju asmeniu ir įvardžiais *jis* arba *jie*, nesitapatinant su savo tautiečiais, pvz.:

Mano manymu lietuviai yra savanaudiški <...>. Lietuviai per daug girtuokliauja. Mano draugai ne visi yra geri, kokie atrodo. Kai kurios vaidina prieš vieną gerą draugę, o prie kitos vadina ją „baidykle“. Todėl galiu padaryti išvadą, kad dauguma lietuvių – dviveidžiai.

Einant galima pastebėti, kad lietuviai yra ne patys mandagiausi žmonės. Tai leidžia daryti išvadą, kad lietuviai yra nemandagūs, neišauklėti. Taip pat iš visų pusių galima matyti, kokie lietuviai niūrūs. Jie visuomet eina susiraukę, nepatenkinti.

Paaikškėjo, kad paaugliai, tik neigiamai vertinantys lietuvių charakterį, itin kritiškai vertina savo bendraamžius ir suaugusiuosius.

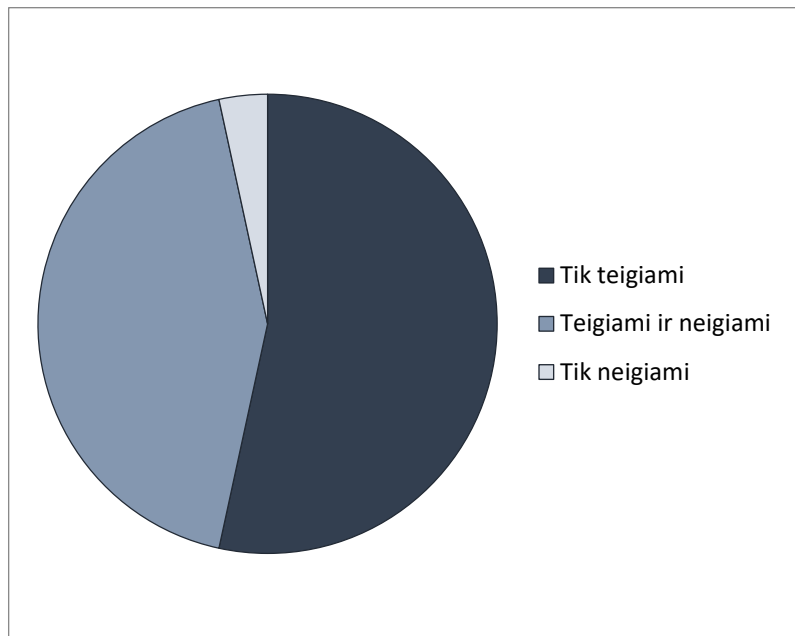
Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, kad dauguma ankstyvosios paauglystės amžiaus tarpsnio mokinių tapatinasi su lietuvių tautos atstovais, lietuvių stereotipui priskirdami ir savo savybes, asmeninį santykį su lietuvių stereotipu išreikšdami asmeniniais įvardžiais *aš*, *mes*, vienaskaitos ir daugiskaitos pirmojo asmens veiksmožodžiais.

4. LIETUVIO STEREOTIPO TURINYS

Ankstyvosios paauglystės amžiaus tarpsnio mokinių grupėje atlikto tyrimo duomenys rodo, kad paaugliai lietuvių vertina pozityviai – jų kalbos pasaulėvaizdyje lietuvių stereotipas kuriamas daugiausia jam priskiriant teigiamų bruožų⁹. Respondentai lietuvių charakterizavo 67-

⁹ Teigiami ir neigiami lietuvių stereotipo bruožai išskirti pagal tai, kaip vertina paaugliai.

iais apibūdinimais¹⁰: 48-iomis teigiamą konotaciją turinčiomis leksemomis ir žodžių junginiais, 19 – įvardijančiais neigiamas ypatybes (žr. 1 pav.).

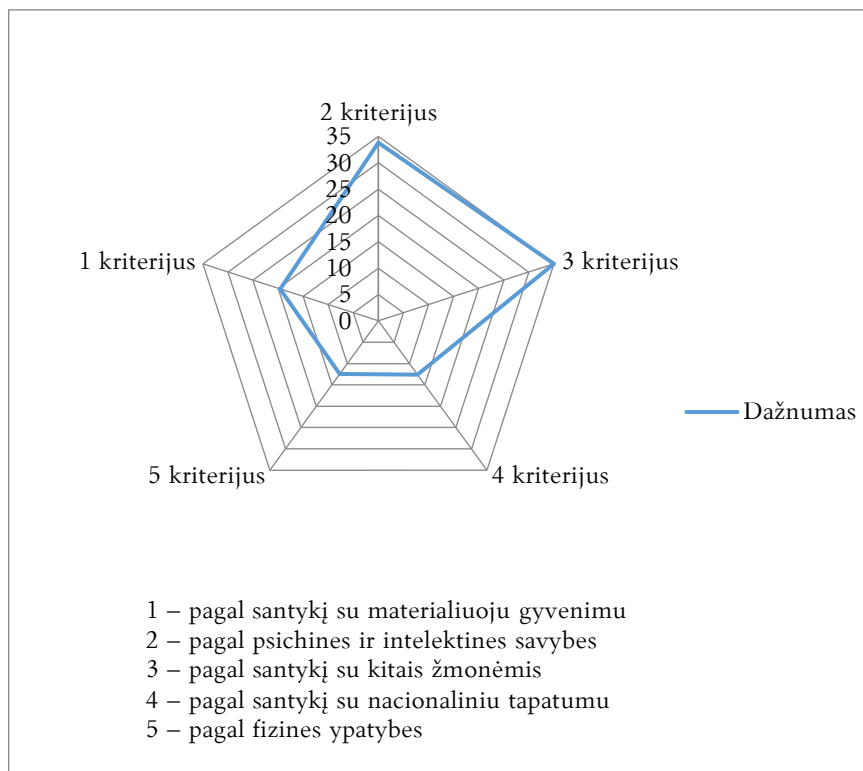

1 PAV. Lietuvos stereotipo vertinimas

Pažymėtina, kad net 53,4 proc. mokinių lietuvių apibūdino jam priskirdami tik teigiamus bruožus. Teigiamus ir neigiamus bruožus įvardijo 43,2 proc., o vien neigiamus bruožus lietuviui priskyrė tik 3,4 proc. paauglių.

Lietuvio stereotipo turinys nagrinėtas pagal 5 kriterijus (žr. 2 pav.).

¹⁰ Apibūdinami lietuvių stereotipą mokiniai pavartojo beveik dvigubai daugiau leksemų ir žodžių junginių, nei buvo pateikta 1-os užduoties ypatybių požymių sąrašė.

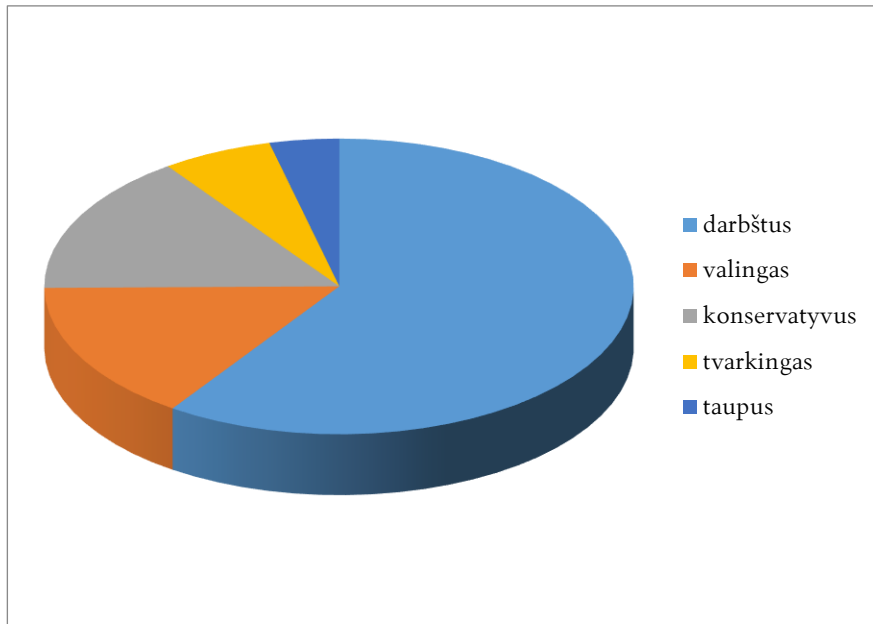
2 PAV. Lietuvos stereotipo dėmenys pagal išskirtų ypatybių dažnumą

Apibūdindami lietuvio stereotipą, respondentai dažniausiai nurodė psichines ir intelektines savybes bei bruožus, atsiskleidžiančius per santykį su kitais žmonėmis. Galima daryti prielaidą, kad visuomeniškumo aspektas šio amžiaus mokiniams yra itin svarbus, todėl jie tiek daug dėmesio skiria lietuvio bruožams, išryškėjantiems bendraujant su kitais žmonėmis, įvertinti. Tyrimo duomenys rodo, kad ir kitų tautų atstovus paaugliai dažniausiai apibūdina pagal santykį su kitais žmonėmis. Didžioji dauguma mokinių lietuviui priskyrė ir psichines bei intelektines savybes. Mažesnę dalis paauglių nurodė tipiško lietuvio bruožus, atsiskleidžiančius jo santykį su nacionaliniu tapatumu ir fizines ypatybes.

4.1. Lietuvos stereotipo bruožai, atsiskleidžiantys kasdienėje veikloje

Lietuviui būdingus bruožus, atsiskleidžiančius per jo santykį su materialiuoju gyvenimu, įvardijo 56 proc. mokinių, lietuvio stereotipui priskirdami daugiausia teigiamų savybių (žr. 3 pav.).

3 PAV. Lietuvio stereotipo bruožai pagal santykį su materialiuoju gyvenimu

Ryškiausias lietuvių bruožas, paauglių nuomone, yra *darbštumas* (nurodė 53 proc. respondentų). Dalis mokinių lietuviui priskyrė *valingumą* (13,6 proc.), *konservatyvumą* (13,6 proc.). Tokie bruožai, kaip *tvarkingumas*, *taupumas*, tradiciškai priskiriami lietuvių stereotipui, nėra vyraujantys mokinių rašytinėje kalboje: kad lietuviai *tvarkingi*, nurodė tik 5,2 proc. respondentų, *taupumą* tekstuose įvardijo tik 3,4 proc. mokinių. Galima daryti prielaidą, kad šios savybės ankstyvojo amžiaus tarpsnio paaugliams nėra reikšmingos.

Darbštumas tekstuose iškeliamas kaip ryškiausias lietuvių apibūdinantis teigiamas bruožas. Tai viena iš pagrindinių tradicinių savybių, išugdomų šeimoje, pvz.:

Nuo seno lietuviai yra darbštūs, jį gali dirbti ir protinį, ir fizinius darbus.

Kiekvienas lietuvis iš kartos į kartą perduoda pagrindines vertybes, būdingas tikrai mūsų kraštui.

Lietuviai žino, kad viskas yra pasiekama darbu.

Lietuviai darbštūs, nemėgsta atidėlioti darbų <...>.

Net ir tie mokiniai, kurie gana kritiškai vertina lietuvių charakterį, *darbštumą* išskiria kaip būdingiausią teigiamą bruožą. Lietuvių apibūdinimas *tinginys* yra veikiau išimtis (nurodė tik 3,4 proc.), vartojamas pabrėžiant, kad ši savybė būdinga tik daliai lietuvių, neturinčių ambicijų siekti savo gyvenimo tikslų, pvz.:

Jie tingi ir nieko nedaro, nesiekia savo gyvenime, bet nori gyventi geriau nei gyvena dabar.

Darbas laikomas sunkia veikla, jis siejamas ne tiek su savo kūrybinių galių realizavimu, kiek su pareiga, pragyvenimo būdu, reikalaujančiu daug laiko, valios ir kantrybės, pvz.:

Lietuviai <...> dirba labai daug.

Mes geriau pirma atliksim sunkų darbą, o po to linksimsimės.

Mokinių darbuose minimi lietuvių bruožai, atsiskleidžiantys per jo kasdienį darbą – *valingumas, užsispyrimas, atkaklumas*, pvz.:

Gal mes kiek per kuklūs, bet tikri tvirtavaliai ir gerokai užsispyrę.

Lietuviai niekada nepasiduoda, turi daug valios.

Lietuviai ir vokiečiai yra panašūs savo darbštumu, santūrumu, punktualumu, tvirtavališkumu.

Lietuvio stereotipui paaugliai priskiria *konservatyvumą*, kurį nurodo lygindami lietuvius su kitų tautų atstovais. Tekstuose *konservatyvumas* įvardijamas nuo neutralaus apibūdinimo *mes tradiciški*, kritiškesnio pasakymo *nepritampantys prie naujovių* iki itin neigiamo vertinimo – *senamadžiai*. Šiuolaikiškumo stygius laikomas dideliu trūkumu, kurio siekiama atsikratyti, pvz.:

Mes labai stengiamės nebūti senamadiškais.

[Anglai – N.P.] *yra ne tokie senamadiški kaip lietuviai.*

Pažymėtina, kad tekstuose vyrauja neiginiu formuluojami pasakymai, t. y. kalbama ne apie norą būti šiuolaikiškiems, moderniems, bet siekį *nebūti senamadiškiems*. Kaip pastebi Zygmuntas Baumanas (2015: 34–36), mąstoma „apie „pažangą“ ne savo statuso pagerinimo, bet nesėkmės vengimo kontekste. <...> Kova už tai, kad neištiktų nesėkmė, reikalauja viso, neišskaidyto dėmesio, <...> o visų labiausiai – nuolat judėti, taip sparčiai, kaip tik įmanoma...“ Beje, *greitumas* mokinių tekstuose įvardijamas kaip bruožas, kurį lietuviai turėtų išsiugdyti, pvz.:

Norėčiau, kad lietuviai tobulėtų į gerą pusę, pvz.: būtų <...> greitesni.

Veiksmingiausias būdas, mokinių nuomone, *nebūti senamadiškiems* – perimti iš kitų kultūrų tai, kas šiuolaikiška. *Šiuolaikiškumas, modernumas* paauglių kalbinėje bendruomenėje atpažįstamas per besikeičiančius mados simbolius, pvz.:

Beveik visi Anglijos gyventojai yra šiuolaikiniai, nes jie nešioja plėšytus džinsus <...>.

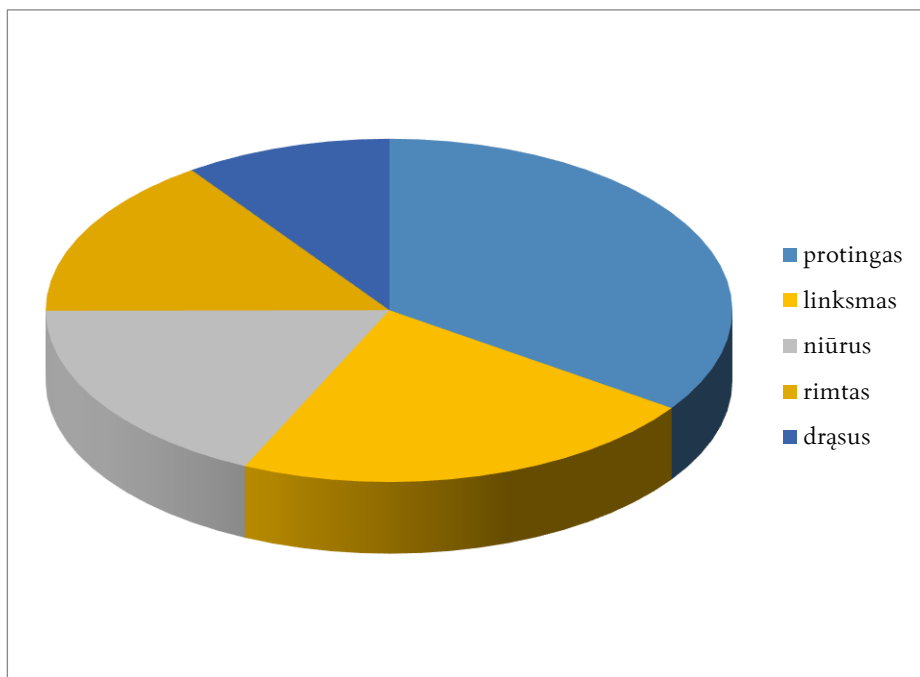
Galima daryti prielaidą, kad *konservatyvumo*, kaip vieno iš labiausiai neigiamai vertinamų bruožų, įtraukimas į lietuvių stereotipo turinį atspindi paauglių kalbos pasaulėvaizdyje įsitvirtinantį mados industrijų formuojamą požiūrį į vertybes.

Pagal santykį su materialiuoju gyvenimu mokinių rašto darbuose lietuviui dažniausiai priskiriamas *darbštumas, valingumas, konservatyvumas*. Lyginant paauglių ir studentų bei vyresnio amžiaus žmonių grupėse atliktų tyrimų duomenis (plg. Gudavičius 2007: 161) paaiškėjo, kad didžiausia studentų dalis nurodė *tvarkingumą, darbštumą, taupumą*; vyresnio amžiaus žmonių grupėje dažniausiai minimas *darbštumas, tvarkingumas, taupumas*. Kaip minėta, paauglių kalboje *tvarkingumas* ir *taupumas* nėra laikomi būdingiausiais lietuvių bruožais.

Galima daryti išvadą, kad *darbštumas*, paauglių tekstuose dažniausiai įvardytas kaip būdingiausias lietuvių bruožas, yra tradiciškai įsitvirtinęs visų tirtų grupių – paauglių, studentų bei vyresnio amžiaus žmonių – kalbos pasaulėvaizdyje. Reikia pasakyti, kad šį bruožą lietuvių stereotipui priskyrė didžiausia paauglių ir vyresnio amžiaus žmonių dalis, bet mažesnė studentų dalis. S. Papaurėlytė-Klovienė (2009: 248–249) *darbštumą* taip pat nurodo kaip būdingiausią teigiamą lietuviui priskiriamą bruožą, kuris dažniausiai minimas, nusakant lietuvių požiūrį į darbą.

4.2. Lietuviui priskiriamos psichinės ir intelektinės savybės

Lietuvio stereotipo bruožus, nusakančius psichines ir intelektines savybes, įvardijo 96,6 proc. respondentų. Mokiniai lietuviui priskyrė daugiau teigiamos reikšmės apibūdinimų nei neigiamos: iš 29-ių psichines ir intelektines savybes įvardijančių leksemų ir žodžių junginių 16-a yra teigiamos konotacijos, 9-ios – neigiamos. Sugrupavus sinoniminės reikšmės leksemas, išskirti dažniausiai minimi lietuvių charakterio bruožai (žr. 4 pav.).

4 PAV. Lietuvio stereotipui priskiriami būdingiausi charakterio bruožai

Iš psichinių ir intelektinių lietuvių stereotipo bruožų respondentai išskyrė *protingumą* (*išmintingumą*), šį bruožą nurodė 42 proc. respondentų. Beveik trečdalis paauglių pažymėjo, kad lietuvis yra *linksmas* (27,1 proc.). Mokinių nuomone, lietuviui būdingos tokios teigiamos savybės, kaip *rimtumas* (18,6 proc.), *drąsumas* (11,9 proc.). Iš būdingiausių lietuvių stereotipo bruožų vienas turi neigiamą konotaciją – *niūrumas*, jį lietuvių stereotipui priskyrė 22 proc. respondentų.

Protą ir gebėjimą juo naudotis paaugliai priskiria tipiško lietuvių vaizdiniui dažniausiai įvardydami būdvardžiais *protingas*, *išmintingas*, *nuovokus*, *sumanus*, *gudrus*, pvz.:

Aš įsivaizduoju lietuvių taip: gudrų, protingų, išmintingų, užsispyrusių, daug dirbantį.

Lietuviai <...> yra ne tik protingi ar gudrūs, bet ir sumanūs, sąžiningi ir gabūs žmonės.

Lietuviai išmintingi ir gudrūs, ko nežinau apie anglus.

Lietuviai – protingi, ne visai mandagūs ir nedaug šypsosi.

Mokiniai mano, kad lietuviai per mažai išnaudoja savo protą ir per mažai turi ambicijų ir valios siekti užsibrėžtų tikslų, pvz.:

Aš manau, kad lietuviai yra protingi, bet dažnai jie to neišnaudoja. Jie <...> nieko nedaro, nesiekia savo gyvenime, bet nori gyventi geriau nei gyvena dabar.

Mokinių nuomone, lietuviai *neatsilieka nuo kitų šalių intelektu, technologiniais pasiekimais*. Intelektinių galių, kaip lietuvio charakterio bruožo, išskyrimas, tikėtina, sietinas su paauglių vertinamomis ypatybėmis, intelektinės savybės tampa savęs, bendraamžių ir suaugusiųjų vertinimo kriterijumi. Įdomu pastebėti, kad iš intelektinių ir psichinių savybių sąrašo *protingumą*, kaip lietuviui būdingą ypatybę, pažymėjo didžiausia dalis studentų ir vyresnio amžiaus žmonių (plg. Gudavičius 2007: 158–162). Taigi galima daryti išvadą, kad skirtingo amžiaus lietuviai save ir savo tautiečius vertina kaip protingus ir sumanius.

Iš intelektinių savybių lietuviui priskiriamas ir *humoro jausmas*. Įvardydami šį bruožą mokiniai pažymi, kad kitų tautų atstovai *ne visi supranta mūsų, lietuvių, humorą*. Gebėjimas juokauti sietinas su empatija, o jautrumo kitam, respondentų nuomone, tautiečiams kartais stinga, todėl lietuviškas humoras ne visada vertinamas teigiamai, pastebint, kad lietuvis yra *linksmų plaučių, bet juokaudamas kartais nepajunta, kaip įžeidžia savo pašnekovą*.

Dalis mokinių lietuvių stereotipui priskiria *drąsumą* (11,9 proc.), įvardydami lietuvių charakterio bruožus, išsakydami kitų tautų atstovų požiūrį į lietuvius, pvz.:

Lietuviai yra išdidūs ir drąsūs.

Taip pat lietuviai pasižymi drąsa ir taupumu.

Vokiečiai mus laiko drąsiais ir darbščiais.

Tyrimo medžiaga rodo, kad psichines lietuvių savybes neretai respondentai nusako antonimų pora, pavyzdžiui, *linksmas* ir *liūdnas (niūrus)*. Pastebėta, kad mokinių rašto darbuose antonimai *niūrus, liūdnas* ir *linksmas* neretai varijuoja, pvz.:

Lietuvis – tai niūrus, o kartais ir linksmas, užsivėręs, bet svetingas ir draugiškas kartais.

Kai kada jie būna lėti, gobšūs, niūrus, netgi pikti. Tačiau tai trunka neilgai. Dažniau lietuviai būna linksmi, geraširdžiai, mandagūs.

Lietuviai yra labai mandagūs, tiesūs ir atviri. Kai kada linksmi, kai kada be humoro jausmo.

Dažniau lietuviai būna linksmiais, geraširdžiais, mandagiais bei sąžiningais.

Būdvardžiais *liūdnas, niūrus* mokiniai dažniausiai apibūdina kasdienėje aplinkoje sutinkamus suaugusius, apie šias savybes susidarydami nuomonę iš fizinių požymių, pvz.:

Kai žmogus tampa suaugęs, būna daug liūdnas.

Lietuvį galima atpažinti iš to kaip jis elgiasi. Pavyzdžiui, jeigu eina iškęles galvą ir šypsosi, tai tikriausiai ne lietuvis.

<...> iš visų pusių galima matyti, kokie lietuviai niūrūs. Jie visuomet eina susiraukę, nepatenkinti.

Tačiau paaugliai nėra tokie kategoriški, vertindami lietuvį pagal *liūdnumą –linksmumą*. Linksmumą, gebėjimą džiaugtis gyvenimu mokiniai priskiria lietuviui tada, kai jį charakterizuoja tik teigiamais bruožais, apibūdina savo kartos atstovus, pvz.:

Lietuvis sąžiningas, drąsus, narsus, protingas, teisingas, gina Lietuvą stodamas į kariuomenę, būna linksmas, švenčia šventes, gerbia aplinkinius ir džiaugiasi gyvenimu.

Lietuviai gali prajuokinti tai yra linksmi, kai ateina karai jie labai surimtėja <...>.

Mano draugė <...> yra sąžininga, kaip ir dauguma lietuvių. Ji linksmas, atvira. Visi lietuviai tokie.

Paaugliai *pozityvumą, linksmumą, optimizmą* laiko ypač vertingomis asmens savybėmis. Nusakydami lietuvių santykį su savimi, mokiniai mano, kad lietuviams labiausiai stinga pozityvumo ir optimizmo, pvz.:

Lietuviams labai trūksta pozityvumo ir šypsenu <...>.

Jeigu pasirinktume bet kokią Europos tautą, lietuviai būtų viena iš nelaimingiausių tautų. Jei lietuvius palygintume su laimingiausia tauta – danais, suprastume, kad lietuviai yra labai dideli pesimistai.

Iš neigiamų lietuvių savybių paaugliai pažymi savivertės ir pasitikėjimo savimi stoką, pvz.:

Mes nelabai savimi pasitikintys <...>.

Lietuviai turėtų labiau pasitikėti savimi ir geriau galvoti apie save.

Menkas savęs vertinimas, autentiškumo stoka lemia provincialaus asmens savimonę. Mokiniai teigia, kad *lietuviai mėgsta madas, pareinančias iš kitų šalių*, kritiškai vertina savo tautiečių polinkį akiai mėgdžioti iš užsienio plūstančias naujoves.

Savivertės stygių, kaip lietuvių bruožą, nurodo ir S. Papaurėlytė-Klovienė (2009: 246), remdamasi tirtais *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* pavyzdžiais. Mokslininkės manymu, lietuviai yra itin savikritiški, iš tekstuose save nusakančių bruožų galima spręsti, kad jie neišskiria savo asmenybės vertingumo.

Lyginant paauglių ir studentų bei vyresnio amžiaus respondentų kalbinėje bendruomenėje atliktų tyrimų duomenis, matyti, kad lietuviui priskiriamos intelektualinės

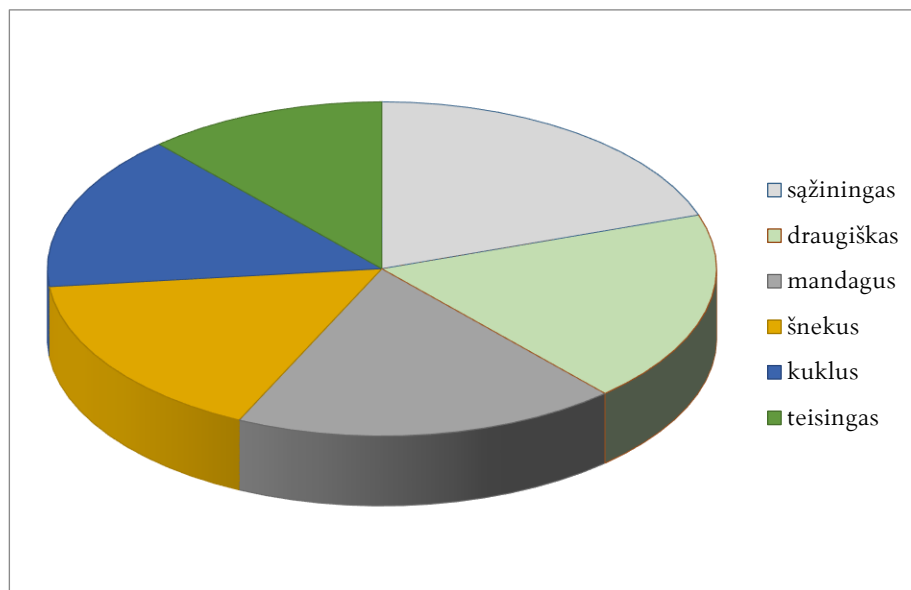
savybės, nusakytos būdvardžiais *protingas*, *išmintingas*, įvardytos visų trijų amžiaus grupių lietuvių stereotipo apibūdinimuose.

Nustatyta atvirkštinė koreliacija, skirtingo amžiaus grupių respondentams lietuvių stereotipą vertinant pagal antonimiškus požymius *drąsus* – *bailus*. Studentų ir vyresnio amžiaus žmonių grupių respondentai nenurodė, kad lietuviai yra *drąsūs*. Priešingai, studentų akimis, *bailumas* yra vienas būdingų lietuvių stereotipo bruožų, jį pažymėjo ir vyresnio amžiaus vertintojų dalis. Paaugliai tautiečius šiuo aspektu vertina daug pozityviau: tekstuose nėra vienas respondentas lietuvių stereotipui nepriskyrė *bailumo*, o kad lietuviai yra *drąsūs*, nurodė 11,9 proc. mokinių. *Drąsumą*, kaip vieną iš nacionalinio charakterio bruožų, išskyrė ir S. Papaurėlytė-Klovienė (2009: 247–250), remdamasi *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* tyrimo duomenimis.

Linksmumas, kaip lietuviams būdinga savybė, minimas tik paauglių tekstuose. Pavyzdžiui, S. Papaurėlytė-Klovienė (2009: 250) teigia, kad iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* analizuotų daugiau nei 20000 vartojimo pavyzdžių nebuvo nė vieno, kuriame būtų minimas lietuvių linksmumas ar mokėjimas džiaugtis gyvenimu. Ar *linksmumo*, beveik trečdalis paauglių nurodyto kaip lietuviams būdingo bruožo, išskyrimas ir dalyje tekstų abiejų bruožų – *linksmumo* ir *liūdnumo* (*niūrumo*) – įvairavimas rodo lietuvių stereotipo turinio kitimą, ar sietinas tik su ankstyvojo amžiaus tarpsnio paauglių psichologinės raidos ypatybėmis, būtų galima nustatyti papildžius tyrimo medžiagą vyresnio amžiaus (16–18 m.) mokinių rašytinės kalbos duomenimis.

4.3. Santykis su kitais žmonėmis

Pagal santykį su kitais žmonėmis lietuvių stereotipą apibūdina visi respondentai. Galima daryti prielaidą, kad būtent bendravimas su kitais žmonėmis, mokinių požiūriu, tiksliausiai atskleidžia lietuvių stereotipo bruožus. Šiuo aspektu įvardijant lietuvių ypatybes, mokinių tekstuose pavartotos 36-ios leksemos, iš kurių 24-ios žymi teigiamas ir 12-a neigiamas savybes. Galima išskirti būdingiausias lietuvių savybes, atsiskleidžiančias bendraujant su kitais žmonėmis (žr. 5 pav.).

5 PAV. Būdingiausi lietuvių bruožai, atsiskleidžiantys per santykį su kitais

Vertindami pagal santykį su kitais žmonėmis paaugliai lietuvių stereotipui priskyrė daugiausiai teigiamų savybių: *sąžiningas* (28,8 proc.), *draugiškas* (27,1 proc.), *mandagus* (27,1 proc.), *šnekus* (23,7 proc.), *kuklus* (22 proc.), *teisingas* (16,9 proc.).

Daug mažesnė dalis mokinių, vertindami lietuvių stereotipą, jam priskiria neigiamų bruožų. Iš 12-os neigiamą konotaciją turinčių leksemų dažniausiai pavartoti būdvardžiai *gobšus / godus* (13,6 proc.), *savanaudis* (8,5 proc.), *pavydus* (5 proc.).

Kai kurios savybės, tradiciškai lietuvių laikomos teigiamomis, pavyzdžiui, *drovumas*, *kuklumas*, paaugliams nėra charakterio privalumai, pvz.:

Dauguma Lietuvoje gyvenančių žmonių yra drovūs ir labai kompleksuoja dėl mažiausių smulkmenų.

Lietuviai yra <...> kuklūs žmonės, mėgsta pritapti prie kitų.

Mano draugė, gyvenanti Švedijoje, yra daug laisvesnė. Ji lengviau bendrauja, nėra kukli ir drovi.

Pastebėtina, kad *santūrumas*, tradiciškai laikomas vienu iš būdingiausių lietuvių bruožų, mokinių kalboje nėra įvardijamas kaip vyraujantis (jį nurodė tik 10 proc. respondentų). Mokinių kalbos pasaulėvaizdyje lietuviui priskiriamos antoniminės ypatybės, reiškiančios *uždarumą* ir atvirumą, pvz.:

Mano nuomone, lietuviai yra darbštūs ir tvarkingi. Tačiau dažnai būna liūdni ir uždaro būdo.

Manau, kad dažniausiai lietuviai būna patikimi, tiesūs, gali būti senamadziai, <...> šnekūs, atviri ir linksmi, snobiški.

Lietuviai yra labai mandagūs, tiesūs ir atviri.

Lietuvio stereotipo bruožus, apibūdinančius santykį su kitais žmonėmis, dažniausiai mokiniai tik įvardija kaip savaimę suprantamus, plačiau neargumentuodami, kodėl būtent taip mano. Lietuvio stereotipas, kaip tam tikrų bruožų rinkinys, tampa vertinimo kriterijumi lyginant ir vertinant kitų tautų atstovų bruožus, pvz.:

Latviai yra mažiau svetingi negu Lietuviai.

Aš manau, kad skirtumas nuo lietuvių ir Baltarusių vaikų yra: mes esame labiau laisvi, turime daugiau pasirinkimų, mes labiau atviri ir triūkšmingi.

Manau, kaimyninių šalių atstovai turėtų būti panašūs į lietuvius ir būti sąžiningi, mandagūs linksmi, draugiški, darbštūs ir t.t.

Tačiau palyginus su lietuviais, <...> anglai yra gan tingūs. Taip pat ten gyvenantys žmonės yra sąžiningi, mandagūs, patikimi, linksmi, šnekūs, draugiški.

Matyti, kad kitų tautų atstovai pagal santykį su kitais dažniausiai vertinami palankiai, daugiau įvairuoja rusų tautos atstovų vertinimas, tiek lyginant lietuvių ir rusų bruožus, tiek išsakant nuomonę, koks lietuvių tautos atstovas yra rusų akimis, pvz.:

Rusas – tvirtavalis, drąsus, gina rusiją ir kariauja su kitomis šalimis, džiaugias gyvenimu ir kalba savo šalies kalba – rusiškai.

Rusai apibūdina lietuvius kaip lėtus, irzlius ir karingus.

Rusai stengiasi pakeisti istoriją neva lietuviai patys savo noruėjo į Sovietų Sąjungą, patys atsisakė savo kalbos.

Lyginant paauglių, studentų ir vyresnio amžiaus žmonių grupėse atliktų tyrimų duomenis (Gudavičius 2007:162), akivaizdi tiesioginė koreliacija vertinant lietuvių savybes: visos respondentų grupės pažymi sąžiningumą, kaip lietuvių stereotipo bruožą. Daug didesnė paauglių ir vyresnio amžiaus žmonių dalis nei studentų mano, kad lietuvis yra *kultūringas* (paauglių kalboje sinonimiškai vartojamos leksemos *mandagus, išauklėtas*) ir *bendraujantis* (mokinių kalboje vartojamos leksemos *šnekus, plepus*). Pastebimi skirtumai vertinant lietuvių pagal atvirumą – uždaramą: iš trijų lyginamų grupių studentai ir vyresnio amžiaus žmonės lietuvių linkę vertinti kaip *uždarą*, paauglių kalboje antoniminiai bruožai *uždarumas* ir

atvirumas varijuoja. Neigiami lietuvių stereotipo bruožai paauglių kalboje įvardyti rečiau. Pavyzdžiui, kaip ryškiausią neigiamą lietuvių bruožą S. Papaurėlytė-Klovienė (2009: 248), remdamasi *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* tyrimo duomenimis, išskiria *pavydą*, šį bruožą lietuviams priskyrė tik 5 proc. mokinių.

Apibendrinant galima teigti, kad santykio su kitais žmonėmis, kaip ir psichinių ir intelektinių savybių, aspektais paaugliai savo tautos atstovus vertina labai pozityviai.

4.4. Nacionalinio tapatumo dėmenys

Lietuvio ypatybes, atsiskleidžiančias per santykį su nacionaliniu tapatumu, tekstuose apibūdino 36 proc. paauglių. Mokinių rašytinėje kalboje galima išskirti keturis tautinio tapatumo savivokos dėmenis: 1) valstybę, 2) kalbą, 3) kultūrą (papročių bei tradicijų laikymąsi) ir 4) istorinę savimonę. Nacionalinis tapatumas, kaip lietuvių skiriamasis bruožas, paauglių kalboje įvardijamas apibūdinant nacionalinio charakterio bruožus, pvz.:

Kiekviena tauta yra unikali tauta, kuri iš kitų tautų išsiskiria savo papročiais, tradicijomis ir žmonių charakterio savitumu. Lietuvių tauta yra didi tauta su didinga istorija. Kiekvienas lietuvis iš kartos į kartą perduoda pagrindines vertybes, būdingas tikrai mūsų kraštui. Lietuvis žino, kad viskas yra pasiekama darbu, sąžiningumas, atkaklumas, jis taip pat žino, kad reikia kovoti už savo tautiškumą, valstybę, save.

Tautinio tapatumo aspektai iškeliami skiriant lietuvius iš kitų tautų atstovų, pvz.:

Užsieniečiai taip pat draugiški, linksmi, kalbūs. Manau mes nuo jų skiriamės tik kalba ir keliais bruožais.

Kaip mes jie tokie patys, tik kalba skiriasi ir tautybė, o viskas tas pats.

Mano draugė gyvena Anglijoje ir ten visai kas kita. <...> ji turi kitas tradicijas nei mes. Mes visai nepanašiai gyvenam, kalbam, mokomes, bet tai ir daro mus lietuviais.

Ryšys su tėvyne išreiškiamas asmens nuostatomis, laikysena ir elgesio modeliais, perimamais per tautos kultūros tradiciją. Esminga Antano Maceinos (2002: 225) įžvalga: „Giliausias patriotizmo pagrindas yra tautos bei tėvynės savumas, vadinasi, josios įsikūnijimas mumyse ir mūsų apsigyvenimas joje. <...> Mes mylime tautą bei tėvynę dėl to, kad mylime patys save ir visa tai, kas mums yra sava.“ Emocinį ryšį su tėvyne ir tauta paaugliai išreiškia, pabrėždami įsišaknijimą savo valstybėje, didžiuodamiesi savo kalba ir istorija, pvz.:

*Lietuva yra svarbi, nes aš joje gyvenu ir ji mano tėvynė.
Mūsų kalba be galo graži ir mažiausiai nutolusi nuo senųjų kalbų.
<...> esame sena, karališka tauta.*

Mokiniai iš visų lietuvių identifikuojančių požymių dažniausiai išskyrė lietuvių kalbą (8,5 proc. visų respondentų) ir tradicijų laikymąsi (13,5 proc.). Lietuvių kalbą, kaip skiriamąją lietuvių ypatybę, respondentai nurodė lygindami lietuvių su kitų valstybių atstovais, pvz.:

*Jie kalba kita kalba.
Mano pusbrolis Nedas yra anglas. Jis skiriasi nuo lietuvių tuo, kad kalba angliškai, mažai moka lietuviškai.*

Kalbėdami apie lietuvių kalbą, kaip lietuviui priskiriamą ypatybę, paaugliai pabrėžia jos gražumą ir senumą, išsako nuomonę, kad lietuvių kalba yra sunki kalba. Net ir lygindami lietuvių su kitų tautų atstovais, minėdami kalbą, kaip skiriamąjį bruožą, mokiniai pažymi, kad lietuvių kalba sunki, pvz.:

Lietuvių kalba yra labai graži ir ją išmokti yra labai sunku. Nes lietuvių kalboje gausybė nosinių, dvibalsių, balsių, priebalsių.

Lietuvių kalba yra sunkiausia kalba, nes Lietuvių kalboje yra daug priebalsių, balsių, mišriųjų dvigarsių, pusbalsių, skiemenų ir t.t. O Anglų kalba yra labai lengva. Joje nėra balsių, priebalsių ir t.t.

Nuomonę apie savo kalbą mokiniai grindžia fonetikos, rašybos pavyzdžiais, t. y. aspektais, kurių mokosi mokykloje, leidžia daryti prielaidą, kad nuostatos apie gimtąją kalbą kuriamos mokykloje ir įsitvirtina mokinių kalbos pasaulėvaizdyje. Pažymėtina, kad lietuvių kalbą, kaip tautinės tapatybės bruožą, įvardija ir vyresnių klasių mokiniai. Kalbininkai (Aliūkaitė, Mikulėnienė, Čepaitienė, Geržotaitė 2017: 174), tyrę kalbos variantiškumą gimnazistų kalboje, pažymi, kad „bendrinei kalbai priskiriama atskyrimo ar tapatinimo su Lietuva funkcija“.

Lietuviškų tradicijų ir papročių laikymąsi mokiniai taip pat laiko lietuvių bruožu, kuris tekstuose nurodomas lyginant savo ir kitų tautų skirtumus. Tautinių tradicijų laikymąsi mini didžiausia dalis mokinių, aptariančių lietuvių tipą santykio su nacionaliniu tapatumu aspektu

(13,5 proc. iš visų respondentų). Mokinių kalboje tautinių tradicijų laikymasis iliustruojamas kalendorinių, religinių ir valstybinių švenčių šventimu, pvz.:

Lietuviai laikosi tradicijų. Per Kalėdas 12 patiekalų ir būtinai turi būti silkė, Velykos – kiaušiniai ir balta mišrainė, Vėlinės – važiavimas į kapus.

Lietuva turi savo švenčių kaip vasario 16 oji, o pavyzdžiui amerikiečiai turi savo švenčių.

Mano draugė Maša gyvena Rusijoje. Mes visai nepanašios. Ji valgo visai kitą maistą ir mėgsta kita. Ji nešvenčia kalėdų gruodžio 25 d.

Paauglių kalbos pasaulėvaizdyje lietuviškų papročių ir tradicijų laikymasis siejamas su giminės, šeimos perduodamais elgesio modeliais, kurie yra tokie tvarūs, kad ryškiausiai reprezentuoja mokinių santykį su tautiniu tapatumu.

Istorinė savimonė, kaip nacionalinės tapatybės dėmuo, paauglių kalbinėje bendruomenėje reiškia didžiavimusi nepriklausomybe, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpiu, pvz.:

Tačiau Lietuva nors ir maža šalis, bet atsikovojo laisvę.

<...> kiek atlaikė jie [lietuviai – N.P.] puldinėjimų ir Rusų, ir kryžiuočių.

Sėkmingi mūšiai, pergalės, <...> teritorijos plėtimas. <...> Taigi tais laikais Lietuva buvo didesnė ir žmonės joje buvo ryžtingesni. Tadais Lietuva buvo didi.

Remiantis mokinių tekstais galima daryti prielaidą, kad mokiniai nelinkę tapatintis su savo silpnais protėviais, bendrumą su savo tauta jie grindžia argumentais, liudijančiais tautos stiprumą.

A. Gudavičiaus (2007: 158) atlikto tyrimo, kuriame išskirtas idėjinės pozicijos dėmuo (santykio su pasauliu, tėvyne, religija), duomenimis, studentai, rinkdamiesi iš antonimiškų porų *nacionalistas – kosmopolitas*, *patriotas – nepatriotas*, iš lietuviui būdingų bruožų pažymėjo *nacionalistas*, didesnė dalis vyresnio amžiaus grupės respondentų nurodė abu bruožus – *nacionalistas*, *patriotas*. Tiek paauglių kalbos, tiek A. Gudavičiaus vyresnio amžiaus žmonių grupėse atliktų tyrimų duomenys rodo, kad santykis su nacionaliniu tapatumu pažymimas visose amžiaus grupėse, nors paauglių kalboje, apibūdinant lietuvių stereotipą, nėra vyraujantis.

4.5. Lietuviu priskiriamos fizinės ypatybės

Paauglystės amžiaus tarpsnio mokiniais, kaip teigia daugelis psichologų, ypač svarbi yra išvaizda, fizinės ypatybės. Lietuvio stereotipui mokiniai priskiria tik grožį, jėgą nusakančius požymius.

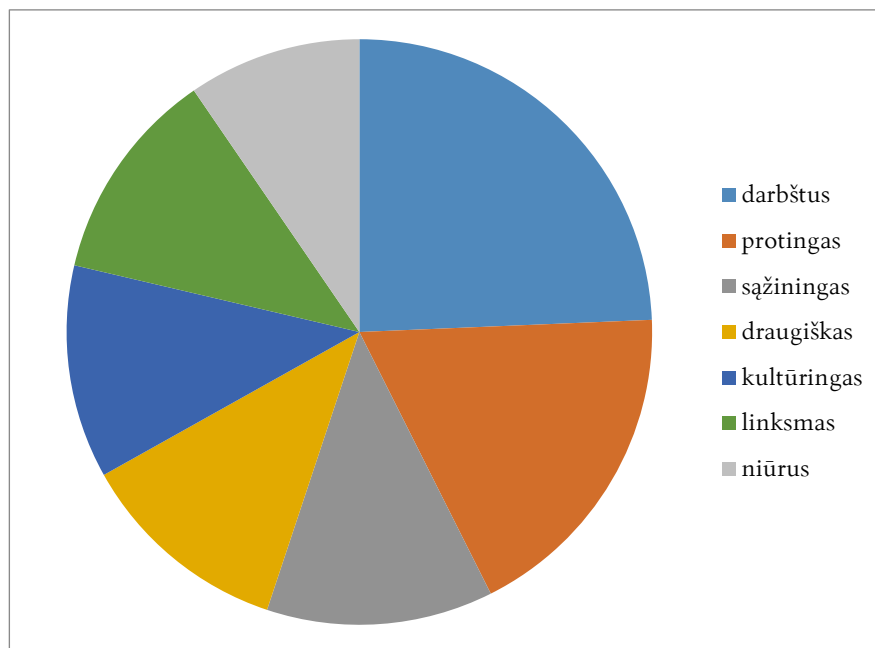
Apibūdindami lietuvį, fizines ypatybes įvardijo 35,6 proc. respondentų. Pasakytina, kad mokiniai lietuvį vertina kaip *gražų* žmogų, vartodami apibendrinamąsias leksemas, pavyzdžiui, *gražus, stiprus, sportiškas, geros formos nosis, burna – normali*. Išsamiau aprašydami pažymi, kad *lietuois yra aukštas*, dažniausiai mini portreto detales: *rudi plaukai, mėlynos akys, raudonos lūpos, balti dantys*. Nė viename tekste lietuvis nėra apibūdinamas kaip negražus ar silpnas. Remiantis tyrimo medžiaga galima teigti, kad paauglių kalbos pasaulėvaizdyje lietuviu priskiriamos gražaus, fiziškai stipraus, sveiko žmogus ypatybės.

Lietuvio portretas paauglių kalbos pasaulėvaizdyje labai panašus į lietuvių kalbinėje sąmonėje įsitvirtinusį dar XIX a. Simono Daukanto (1976: 69) sukurtą lietuvių paveikslą: „Senieji lietuviai, žemaičiai buvo žydromis akimis, nuogaščios požvilgos, skaistaus veido, plaukų ilgų ir tamsiai gelsvų, stambūs, sveiki, stiprūs <...>“. Mokinių kalboje, kaip ir S. Daukanto raštuose, lietuvių paveikslas romantizuotas, lietuviu priskiriant paauglių vertinamus išvaizdos bruožus.

Stokojama empirinių duomenų, kad būtų galima palyginti paauglių amžiaus grupės ir studentų bei vyresnio amžiaus žmonių išskiriamus lietuvių išvaizdos bruožus. Toks lyginimas leistų nustatyti, kaip koreliuoja lietuvių stereotipui priskiriamų fizinių ir charakterio ypatybių vertinimas.

4.6. Būdingiausi lietuvių stereotipo bruožai

Išskyrus dažniausiai paauglių tekstuose minimus lietuvių bruožus pagal 1) santykį su materialiuoju gyvenimu, 2) psichines ir intelektines savybes, 3) santykį su kitais žmonėmis, 4) santykį su nacionaliniu tapatumu ir 5) lietuviu priskiriamas fizines ypatybes, galima teigti, kad paauglių kalbos pasaulėvaizdyje yra susiformavęs toks lietuvių stereotipas (žr. 6 pav.).

6 PAV. Lietuvio stereotipo turinio dominantės

Remiantis paauglių rašto darbų kalbos tyrimo duomenimis galima teigti, kad paauglių požiūris į lietuvių stereotipą yra labai pozityvus. Galima daryti prielaidą, kad paaugliai lietuvių tautos atstovui priskiria tas savybes, kurias patys laiko vertingomis. Kaip būdingiausias lietuvių tautos atstovo bruožus mokiniai įvardijo *darbštumą* (56 proc.), *protingumą* (42 proc.) ir *sąžiningumą* (28,8 proc.). Lietuvio stereotipui didelė dalis paauglių priskyrė savybes, atsiskleidžiančias per santykį su kitais: *draugiškumą* (27,1 proc.), *kultūringumą* (27,1 proc.), *linksmumą* (27,1), *niūrumą* (22 proc.). Pažymėtina, kad mokinių kalboje lietuvių apibūdinimai *linksmas* ir *niūrus* varijuoja. Iš neigiamų lietuvių savybių būtent *niūrumą* nurodė didžiausia respondentų dalis.

Lyginant paauglių ir studentų bei vyresnio amžiaus respondentų kalbinėse bendruomenėse atliktų tyrimų duomenis (Gudavičius 2007: 161–164), galima teigti, kad tokios lietuvių tautos atstovui priskiriamos savybės, kaip *darbštumas*, *protingumas*, yra būdingiausi lietuvių stereotipo bruožai visų amžiaus grupių respondentų kalbos pasaulėvaizdyje. Daug didesnė paauglių ir vyresnio amžiaus žmonių dalis nei studentų lietuvių stereotipui priskyrė *kultūringumą*. *Linksmumas*, kaip lietuvių tautos atstovui būdinga savybė, nurodytas tik paauglių tekstuose.

IŠVADOS

1. Ankstyvosios paauglystės (11–13 m.) amžiaus tarpsnio mokinių rašytinės kalbos tyrimas rodo, kad šio amžiaus paauglių kalbos pasaulėvaizdyje yra susiformavęs lietuvių stereotipas. Lietuvį, kaip tautos atstovą, paaugliai identifikuoja pagal etninę kilmę, priklausymą valstybei, kultūrinį tapatumą. Lietuvio stereotipo bruožus mokiniai įvardija, pagrįsdami savo požiūrį socialiniais ir kultūriniais pavyzdžiais. Mokinių tekstuose *tautinio stereotipo* sąvoka neturi neigiamos konotacijos. Pažymėdami, kad žmonės yra skirtingi, dauguma paauglių *tautinį stereotipą* laiko apibendrintais valstybės daugumos atstovų vertinimais.

2. Didžioji dauguma ankstyvosios paauglystės amžiaus tarpsnio mokinių tapatinasi su lietuvių stereotipu, jam priskirdami ir savo bei bendraamžių savybes. Asmeninį santykį su lietuvių stereotipu paaugliai išreiškia asmeninių įvardžių formomis *aš, mes, mūsų*, vienaskaitos ir daugiskaitos pirmojo asmens veiksmažodžiais.

3. Daugumos paauglių požiūris į lietuvių stereotipą yra pozityvus. Mokinių rašto darbuose pavartota trigubai daugiau ir daug dažniau įvardyta leksemų, žodžių junginių, pažyminčių teigiamus bruožus nei neigiamus. Iš teigiamų lietuvių stereotipo bruožų didžiausia paauglių dalis pažymi *darbštumą, protingumą* ir *sąžiningumą*, iš neigiamų ypatybių mokiniai išskiria *niūrumą, konservatyvumą* ir *savivertės stygių*. Lietuviuvi priskiriamas *linksmumas* ir *niūrumas* dažnai varijuoja respondentų tekstuose, ši bruožų pora pavartota taip dažnai, kad išskirta kaip viena iš lietuvių stereotipo dominančių. Nacionalinio tapatumo ypatybės paauglių kalboje dažniausiai įvardijamos išskiriant lietuvius iš kitų tautų atstovų. Ryšį su tėvyne ir tauta paaugliai išreiškia, pabrėždami įsišaknijimą savo valstybėje, didžiuodamiesi lietuvių kalba ir istorija. Lietuviuvi priskiriamos paauglių vertinamos gražaus, fiziškai stipraus, sveiko žmogus ypatybės.

4. Lyginant lietuvių stereotipo vertinimą paauglių ir studentų bei vyresnio amžiaus (35–65 m.) respondentų kalbinėse bendruomenėse, galima teigti, kad paaugliai lietuvių stereotipą vertina pozityviausiai ir jam priskiria daugiau teigiamų bruožų nei kitų amžiaus grupių respondentai. Lyginant lietuvių stereotipui priskiriamus bruožus, galima teigti, kad *darbštumas* ir *protingumas* yra tvariausi bruožai visų amžiaus grupių kalbos pasaulėvaizdyje. Pažymėtina, kad *linksmumas, atvirumas*, kaip lietuvių stereotipui priskiriamos savybės, fiksuojamos tik paauglių tekstuose. Ar lietuvių stereotipo bruožai, nustatyti tik iš mokinių

kalbos, rodo lietuvių stereotipo turinio kitimą, būtų galima vertinti ištyrus aukštesnių klasių mokinių (16–18 m.) rašytinės kalbos duomenis.

LITERATŪRA

- Akstinavičiūtė I., Petraitytė D. 2007: Lietuvių tautinės tapatybės simbolinių komponentų konfigūracijos. – *Filosofija. Sociologija* 18 (2), 14–31. Prieiga internete: <http://elibrary.lt/resursai/LMA/Filosofija/fil72/4.pdf>.
- Aliūkaitė D., Mikulėnienė D., Čepaitienė A., Geržotaitė L. 2017: *Kalbos variantiškumas ir jos vertinimas perceptyvosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Barrett M., Wilson H., Lyons E. 1999: *Self-categorization theory and the development of national identity in English children*, Guildford: University of Surrey. Prieiga internete: <http://epubs.surrey.ac.uk/1638/1/fulltext.pdf>.
- Bauman Z. 2015: *Kultūra takiojoje modernybėje*, Vilnius: Apostrofa.
- Daukantas S. 1976: *Raštai* 1, Vilnius: Vaga.
- Dobrovolskienė I., Plentaitė V. 2005: *III–IV klasių mokinių rašytinės kalbos žodynas*. Prieiga internete: http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2005/76/dobrovolskiene_plentaite.pdf.
- Druckman D. 1994: Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective. – *Mershon International Studies Review* 38 (1), 43–68. Prieiga internete: <http://bev.berkeley.edu/Ethnic%20Religious%20Conflict/Ethnic%20and%20Religious%20Conflict/2%20National%20Identity/Druckman%20nationalism.pdf>.
- Gage N. L., Berliner D.C. 1994: *Pedagoginė psichologija*, Vilnius: Alma littera.
- Gudavičius A. 2007: *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Jonutytė J. 2008: Tradicinio žinojimo tyrimas: paradigmų kaita. – *Tautosakos darbai* 35, 13–23. Prieiga internete: http://www.lti.lt/failai/05_Jonutytes.pdf.
- Kuznecovienė J. 2007: Lietuvių tautinė tapatybė: uždarumo ir atvirumo dėmenys. – *Filosofija. Sociologija* 18 (2), 1–13. Prieiga internete: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2007/2/1-13.pdf>.
- Maceina A. 2002: Raštai, VIII tomas. Sudarė Antanas Rybelis, redagavo Vita Malinauskienė, Vilnius: Mintis. Prieiga internete: <http://maceina.lt/pdf/8tomas.pdf>.
- Papaurėlytė-Klovienė S. 2009: Lietuvių nacionalinis charakteris lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje: ar galime vadintis darbščiaisiais pavyduoliais? – *Acta humanitarica*

- universitatis Saulensis* 8, 244–252. Prieiga internete:
<http://gs.elaba.lt/object/elaba:6108337/>.
- Pruskus V. 2003: *Multikultūrinė komunikacija ir vadyba*. Prieiga internete:
<https://www.scribd.com/doc/73665904/Multikulturine-Komunikacija-Ir-Vadyba-Pruskus>.
- Rutkovska K., Smetona M., Smetonienė I. 2017: *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*, Vilnius: Akademine leidyba.
- Rutland A. 1999: The development of national prejudice, in-group favouritism and self-stereotypes in British children. – *British Journal of Social Psychology* 38, 55–70. Prieiga internete: <https://kar.kent.ac.uk/26174/>.
- Spiriajevienė I., Spiriajevas E. 2015: Nuo tautinės iki teritorinės tapatybės Lietuvoje: socialinis geografinis požiūris. – *Regional formation and development studies* 1 (15), 109–118. Prieiga internete: <http://journals.ku.lt/index.php/RFDS/article/viewFile/984/pdf>.
- Šutinienė I. 2006: Lietuvių tautinė tapatybė globalizacijos kontekstuose: raiška ir kaitos tendencijos. – *Filosofija. Sociologija* 2, 18–26. Prieiga internete:
<http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/filosofijasociologija/2006/2/3345>.
- Taljūnaitė M. 2006: Lietuvių tautinio tapatumo konstravimas sociologiniuose tyrimuose. – *Filosofija. Sociologija* 2, 8–17. Prieiga internete:
http://www.elibrary.lt/resursai/LMA/Filosofija/Fil_008_017.pdf.
- TTŽ 2005: *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sudarė Aldona Bendorienė, Virginija Bogušienė, Emilija Dagtė ir kt., redagavo Algimantas Kinderys. 4-as patiks. ir papild. leidimas, Vilnius: Alma littera.
- Tumer J. C., Oakes P. J., Haslam S. A., McGarty C. 1992: Self and collective: cognition and social context. – *Australian National University Personality and Social Psychology Bulletin*, 1–25. Prieiga internete:
<http://psychology.anu.edu.au/files/Manuscripts-4-Self-and-Collective-Cognition-and-Social-Context.pdf>.
- Žiliukaitė R., Poviliūnas A., Savicka A. 2016: *Lietuvos visuomenės vertybių kaita per dvidešimt nepriklausomybės metų*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga internete:
https://www.fsf.vu.lt/dokumentai/Naujienos_Mokslo_pasiekimai/2016/lietuvos_visuomenes_vertybiu_kaita.pdf.
- Župerka K. R. 2017: Apie lietuvių charakterio ir kalbėsenos savitumą. – *Gimtoji kalba* 4, 3–10.

Įteikta 2018 11 19

Priimta 2018 12 30

STEREOTYPE OF A LITHUANIAN IN TEENS' LANGUAGE

Summary

This article, based on the study of data from writing samples by 11-13 year-old teens, explores what kind of a Lithuanian stereotype is etched in younger teens' worldview as reflected through their language, and the extent to which teens identify themselves with the Lithuanian stereotype in their own understanding of their own identity. In efforts to identify shifts in the development of a Lithuanian stereotype, Lithuanian stereotype and its view through teens' language is compared to research data collected by linguists among groups of students and older age groups (35-65 year olds).

For purposes of the study of a Lithuanian stereotype, 246 samples of writing written by 62 teens from 10 different Lithuanian schools were selected. The analyzed samples were originally written by students who completed assignments, in which: 1) they were asked to describe Lithuanians from a list of 37 antonymic traits, which students could (but did not have to) refer to; 2) they were asked how, in their option, Lithuanians are viewed by other nationals; 3) they were asked to describe a representative of another nation; (4) they were asked to create a portrait of a typical Lithuanian.

Analysis of a Lithuanian stereotype was based on J. Bartmiński singled out evaluation criteria of a national representative based on: 1) one's relationship with the material life; 2) mental and intellectual properties; 3) relationship with other people, and 4) attitude towards the world, homeland, religion. Based on these criteria, A. Gudavičius analyzed national stereotypes among groups of students and older age groups (35-65 years of age). After analyzing teens' writing samples, J. Bartmiński singled out criteria were supplemented by the national identity criteria and physical features ascribed to the national stereotype. Therefore, the contents of a Lithuanian stereotype in teens' writing was analyzed based on five criteria: 1) relationship to material life; 2) mental and intellectual features, 3) relationship with the national identity, 4) relationship with others and 5) physical features.

Analysis of writings by teens in their early years (11-13 years of age) shows, that the worldview of teens at this age has a developed Lithuanian stereotype. Understanding, that Lithuanians do differ, most of the teens view the stereotype based on supported-by-time, generalized by the majority of their nation's representatives' assessments. Lithuanians, as representatives of their nation, are identified by teens by their ethnic origin, by their belonging

to the nation, and by their cultural identity. Teens ascribe features of a Lithuanian stereotype to nation's representatives while supporting their attitudes based on social and cultural arguments. Most teens identify themselves with the Lithuanian stereotype, often times expressing their relationship to it by using a personal pronoun *we*.

Teens characterized Lithuanians by using 67 descriptions: 48 of which were lexemes and word derivatives with a positive connotation, and 19 – negative. While describing the Lithuanian stereotype, 53.4 per cent of students ascribed only positive features, whereas only negative features were named among 3.4 per cent of the teens. Of the positive Lithuanian stereotype features the largest portion of students highlight “tireless work” and Lithuanian intellectual assets, referring to them through such words as “intellectual”, “wise”, “smart”; negative characteristics include being “sad”, “conservative” and “lack of self-worth”. When comparing analysis of data among groups of teens and students and older age groups, one may state, that “being hard working” and “smart” are some of the most solid Lithuanian traits that show the worldview through the Lithuanian language.

Teens often ascribe to their nationals antonymic feature pairs. For example, a Lithuanian is ascribed “openness” and ‘introverted-ness,’ and descriptions of “cheerfulness” and “sadness” frequent writings of the same respondents. It is noteworthy, that “openness” and “cheerfulness”, as the Lithuanian traits, is observed only in samples of writings by teens. The question of whether Lithuanian stereotype features identified only in students’ language are the indicators of the shift in Lithuanian stereotype perception can be determined after conducting empirical analysis among older students (16–18 years of age).

When comparing Lithuanian stereotype assessment among Lithuanian teens and students and older age groups, one can state, that teens view Lithuanian stereotype most positively, ascribing to it more positive features than respondents do from other age groups.

KEYWORDS: students’ language, stereotype, language world-view.

NIDA PODERIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

nida.poderiene@lki.lt